OMYLY A SKUTEČNOSTI ZE TŘÍ LET ZEMĚDĚLSKÉ KRISE.

Řekl jsem na tomto místě již jednou, že naše české zemědělství jest v té relativně šťastné situaci, že nestojí v normálních dobách jenom na jedné noze nebo na dvou nohách, jako v tak četných jiných zemích, a zejména v zámoří, nýbrž že stojí na třech nohách, Tyto tři nohy, o něž se může opírati, jsou pěstování obilovin, pěstování okopanin a výroba živočišná; velké a největší závody měly před válkou ještě nohu čtvrtou, výrobu lesnickou, ale ta stala se u nich dnes po pozemkové reformě skoro nohou jedinou, činíc z nich tak podniky jednostranné a tím poměrně riskantní, jak nejlépe ukazuje jejich choulostivá situace v dnešní prudké krisi veškerého dřevařství.

Tímto trojím členěním naší zemědělské výroby jsou pak dány i základní podmínky její rentability a prosperity. Zcela všeobecně lze tvrditi, že rentabilita jednotlivého zemědělského podniku jest dána tehdy, jsou-li plně aktivní aspoň dvě složky jeho výroby; menší rentabilita nebo i občasná pasivita třetí složky v normálním (nikoli jednostranně orientovaném) podniku celkové výnosnosti nevadívá.

Pasivita dvou složek při výnosnosti jediné přivodí však již nerentabilitu všech oněch závodů, jež nejsou orientovány jednostranně k této jediné složce aktivní (a to bývá zpravidla převážná většina závodů všech). Stav tento trval na př. r. 1931 v některých našich závodech, které po deroutě cen obilí a okopanin držela ještě rentabilita dobytkářství. Jakmile však zhroutily se v druhé polovině téhož roku i ceny produkce živočišné, upadly ovšem i tyto závody do pasivity.

Dnes nedostává však československý zemědělec za své produkty mimo pšenici a mimo vepře (jenom v některých údobích!) ani ceny výrobní, zhroutily se skoro současně všechny tři podstatné složky našeho zemědělství, a tak jest krise dnes přirozeně všeobecná. Závody pracující i dnes ještě rentabilně vymizely skoro úplně, žije se z podstaty statku, zadlužení vzrostlo opětně do rozměrů posledního dvacetiletí minulého století, životní míra byla znovu stlačena, tu a tam až neuvěřitelně, množí se žaloby a exekuce, četné rodiny žijí již jen z milosti svých věřitelů a vyrovnání a konkursy zemědělců jsou na denním pořádku, čehož nebyli jsme pamětníky ani v době minulé zemědělské krise ke konci devatenáctého století. Že jsou tyto kritické poměry v našem zemědělství provázeny pak i určitými úkazy mravními, ztrátou trpělivosti, zvýšenou nedůvěrou k státním zařize-

ním a politickým stranám, sklonem k výstřednímu smýšlení, nesmí za daných poměrů a vleklého průběhu krise ovšem překvapit. Tělesné útrapy světové války a hmotné strádání přítomné krise jsou více, nežli lze žádati od příslušníků téže generace!

Prozíravý a poměrů znalý hospodářský politik nebude si v této hrozivé situaci našeho zemědělství — hrozivé tím více, že nastala bezprostředně po provedení pozemkové reformy, kdy většina přídělců nebyla ještě dobře „zasazena" — všímati toliko základů a příčin této krise, jež postiženým zemědělcům samy o sobě jsou lhostejné, ale bude především na základě genese krise a ostatních předvídatelných poměrů budoucna přemýšleti o tom, jak zemědělskou krisi co nejdříve skoncovati a jak usměrniti naše zemědělství, aby nemohlo tak záhy zase podlehnouti celkové krisi rázu té dnešní.

Úvaha tato nemá býti věnována věcem minulým, nýbrž více věcem přítomným a budoucím a proto nechci a nemohu se zde rozepisovati podrobněji o příčinách krise, o nichž uvažovali tolik již jiní a o níž napíše se i u nás jistě ještě velmi mnoho statí a snad i knih. Ale chtěl bych přece jen upozorniti na jeden podstatný omyl resp. na jednu závažnou jednostrannost, které dopustila se většina těch, kteří naši dnešní zemědělskou krisi analysovali a příčiny její zkoumali. Naše dnešní zemědělská krise jest ovšem také krisí našeho obilnářství, jako byla zemědělská krise t. zv. americká z konce devatenáctého století, ale jest přece daleko obecnější a hlubší, poněvadž vztahuje se prostě na všechny tři podstatné složky našeho zemědělství. Všechno ohromné rozšíření obilních ploch na světě, všechna obrovská nadprodukce obilí, všechna drahá výroba obilí u nás nebyly by nám tolik vadily, kdyby současně nebyla nastala také krise průmyslu cukrovarnického a tím krise řepařská, kdyby nebyla současně dolehla také krise škrobařská a krise lihovarská a kdyby se krátce po vypuknutí krise obilnářské nebyly konečně také zhroutily ceny dobytka a ceny mléka. Zemědělství by bylo ovšem také na chvíli zakolísalo, obilí jest u nás dosud a bude ještě nadlouho příliš důležitým artiklem, nežli aby podvýrobní ceny jeho i při prosperitě ostatních odvětví zemědělských mohly zůstati bez vlivu na celkovou situaci zemědělství, avšak k dnešním povážlivým koncům v zemědělství, jak jsem je výše dolíčil, by nikdy nebylo mohlo dojíti, kdyby se krise byla obmezila na pouhé zhroucení cen obilovin nebo dokonce jenom některých obilovin. Toto jediné musilo ovšem v minulé krisi koncem XIX. století vésti k podobné obecné krisi v zemědělství, jako jest dnešní, neboť povšechná orientace našeho zemědělství byla tehdy ponejvíce ještě obilnářská při značně podružném významu zejména dobytkářství a mlékařství. Naše dnešní zemědělská výroba jest však podstatně mnohostrannější a přitom také ještě značně zprůmyslněná, jak uvedl jsem již hned úvodem, a proto také daleko více odolnější vůči krisi, nežli byla tehdejší. Ovšem současnému selhání všech svých složek musela konečně podlehnouti i ona.

Tak jako nezpůsobila tedy dnešní hrozivý stav našeho zemědělství jedině krise obilnářská, tak nepřineslo by nám vybřednutí z ní také jen isolované zpevnění trhu obilního. Bylo by to sice mnoho, ba velmi mnoho, ale k plnému ozdravení svého zemědělství potřebujeme také ještě skoncování krise řepařské, škrobařské, jež jsou ještě daleko, lihovarské, jež jest po uzákonění t. zv. lihobenzinového zákona snad již na cestě, chmelařské, vzestup odbytu zeleniny a ovoce, jenž jest při tradiční chuti českého člověka jen velmi pozvolný, ale hlavně také zlepšený odbyt masa a zvýšení dnešních katastrofálních cen zejména skotu, což ovšem předpokládá zase zlepšení celkových poměrů hospodářských a zejména podstatné snížení ohromného počtu nezaměstnaných, v přítomné době pravděpodobně kulminujícího. Jest tedy jasno, že prosperita našeho intensivního a tak mnohostranného zemědělství jest podobně jako v Holandsku, Belgii, Švýcarsku z valné části závislá na prosperitě celkového hospodářství ve státě, a proto přispějí veškerá zákonná i jiná veřejná opatření, jimiž zmírní se krise všeho našeho hospodářského tělesa i k určitému zmírnění krise v zemědělství. Nepatřím k pesimistům, slyším a čtu, co se děje v západních státech, a věřím proto, že i my prodělávame právě poslední nejhorší fási své všeobecné hospodářské krise, po jejímž, bohdá, brzkém skončení začne opět svítat, třeba jen velmi pomalu a s počátku i velmi nepravidelně. A v téže chvíli začne snad svítat aspoň v oněch odvětvích zemědělských, jež jsou těsně spjata s hospodářskou konjunkturou celkovou, jak doufáme.

Těchto odvětví není v našem vyspělém a intensivním zemědělství tak málo, jak jsme právě viděli. Hovoří-li se tedy nyní více a více o tom, že zemědělství evropské a tedy i naše prodělává krisi strukturální, ne-li dokonce výrobní revoluci, platí to snad především o zemědělství východoevropském, nikoliv však o zemědělství našem, a tím méně na celých sto procent, jako to neplatí o zemědělství belgickém, holandském, německém. Hospodářství dánské uskutečnilo takovouto strukturální změnu, t. j. odklon od výroby obilní a převážnou orientaci k výrobě živočišné dokonce již před nějakými 60 lety, uprostřed nejprudší tehdejší krise obilnářské. Zemědělství výše jmenovaných zemí a i naše provedlo již od osmdesátých let minulého století velmi silný odklon od obilí, jak již výše několikráte bylo vzpomenuto, obilnářství jest dnes jenom jednou z jeho tří složek, třeba velmi důležitou, a proto lze o strukturální změně hovořit pouze v tom úzkém smyslu, že obmezíme v budoucnosti ještě více tržní produkci obilí a zdůrazníme ještě pronikavěji ostatní složky svého mnohostranného zemědělství.

Záleží nyní na tom zjistiti, které z velikostních skupin našeho zemědělství dotkne se nutné další obmezení tržní produkce obilovin nejcitelněji, resp. do jaké míry a v jakém časovém postupu redukce taková vůbec bude proveditelná. Agrární politika i agrární soukromá eko-

*

nomika hlásaly dosud bez jakéhokoliv odporu, že s velikostí závodu stoupá zájem na produkci obilin a okopanin průmyslových a klesá zájem na produkci živočišné. Poučka tato povstala zajisté v dobách normálních tradičních poměrů evropského zemědělství a platila také pro ně. Dnes však aspoň v oblasti intensivního zemědělství západoevropského již v celém svém rozsahu neplatí, leda ještě pokud jde o průmyslové okopaniny; pokud jde o obilí a o produkci živočišnou, jest však již hodně překonána a bude za trvající latentní krise obilnářské překonávána rok od roku více.

Také u nás v Československu převládá zejména v městském obyvatelstvu mínění, že jsou naše zemědělské velkozávody dosud naprosto závislé na produkci obilní. Proto hledí se na opatření směřující k ochraně obilních cen namnoze jako na opatření svědčící především závodům velkým a největším, a i známý hospodářský politik, jinak tak dobře informovaný, nazval nedávno naši ochranářskou politiku obilní dokonce „politikou velkostatkářskou".

Mínění toto jest dnes již nesprávné, nebo bude nesprávné aspoň zítra. Tak jako v ostatních západoevropských zemích s intensivní zemědělskou kulturou, jest zemědělský velkozávod u nás a specielně v zemích české a moravskoslezské již dnes na produkci obilní hodně nezávislý, a bude nezávislost tuto rok od roku ještě prohlubovat, zejména stoupne-li v příštích letech naděje na poznenáhlou konsolidaci v ostatních oborech intensivní produkce zemědělské a lesnické. V přítomné době, kdy až na řídké výjimky veškeré tyto obory jsou pasivní, není výše cen obilních velkostatku přirozeně lhostejná, má na ní zájem a bylo by bláhové chtít to popírat. Avšak majitelé našich zemědělských velkozávodů jsou tak vzdělaní a tak prozíraví, že znají velmi dobře světovou situaci obilní produkce, nezakládají na ní svou budoucnost, nýbrž usměrňují svou výrobní politiku velmi záměrně tak, aby od tržní produkce obilí rostoucí měrou stali se nezávislí. Značnou nezávislost na produkci obilí způsobila u velkého počtu našich velkostatků ostatně také pozemková reforma, jak hned uvedu.

Budiž mně nyní dovoleno, abych na základě svého dlouholetého detailního sledování hospodářských a výrobních poměrů našich velkostatků, jakož i s použitím nového Lustig-Světničkova Schematismu velkostatků v Čechách poněkud podrobněji rozvedl, u kterých skupin velkostatků převládá již dnes jiný zájem nežli zájem obilnářský, a kterými výrobními směry snaží se i většina ostatních zemědělských velkozávodů tu pozvolněji, tu radikálněji snížiti význam výroby tržního obilí pro svůj závod.

Velmi početnou skupinu velkostatků, na obilí již dnes skoro úplně nezávislých, tvoří především velké objekty nad 500 *ha*. Při objektech těchto ponechala pozemková reforma zpravidla pouze $^1/_5$—$^1/_{10}$ zemědělské půdy, u největších objektů ještě méně, ostatní jim ponechaná půda jsou skoro výlučně lesy, někde také rybníky. U objektů těchto, vlastnících zpravidla pouhých 200—400 *ha* zemědělské půdy, hraje přirozeně malou úlohu zemědělství vůbec, tím menší

obilí, u nich jest naprosto rozhodující rentabilita lesa, průmyslu dřevařského a někde i rybníků. Velmi často bývají u těchto objektů také ještě jiné průmysly, zejména pivovary, cihelny a pod. Zemědělství živí zde normálně pouze úředníka, koně pro lesní hospodářství, dodává obilí deputátní a na slad do pivovaru atd. Tržní výkonnost jeho jest proto zcela nepatrná.*)

Ke skupině této řadí se pak rovněž velmi početná, snad nejpočetnější skupina středních velkostatků v již. Čechách, na Českomoravské vysočině, na Pošumaví, ve Slezsku a v mnohých krajích Slovenska, jež při výměře 200—500 *ha* vlastní jednu třetinu až dvě třetiny lesa vedle 100—300 *ha* ekonomie. Mnohé z těchto velkostatků jsou spojeny s lihovary, tu a tam jsou na nich ještě škrobárny, cihelny, mlýny, pivovary a pod. Objekty tyto mají dnes sice ještě dosti značný zájem na cenách obilí, ale čím leží výše, tím více přibývá zájmu na cenách dříví a na produkci živočišné. Lihovarské objekty, jichž jest mezi nimi asi půl tisíce, staví dnes přirozeně do popředí produkci brambor a zesilují na základě zvýšené výroby lihu i výrobu masa a mléka. Jakmile dožijeme se opět rentability výroby lesní, rentability dobytkářství a mlékařství, poklesne na těchto statcích velmi podstatně zájem na cenách obilí, jež budou pak většinou pěstovat jenom jako krmivo. Na mnohých z těchto objektů poklesla již dnes následkem silného zkrmování obilí tržní výkonnost v tomto zboží, a jakmile upraví se, bohdá, poměr v ostatních je tangujících odvětvích výroby, přestanou dodávat obilí na trh vůbec. Poznamenat sluší, že značná část těchto objektů zavedla si v posledních letech odchov a výkrm vepřů.**)

Třetí rovněž dosti početnou skupinou, s níž máme v této souvislosti co dělat tvoří velkostatky řepné. Objekty tyto jsou zpravidla menší rozlohy nežli objekty obilnářsko-bramborářské, o nichž byla právě řeč, ale hospodaří se na nich dnes ovšem velmi intensivně. Les u nich pravidelně nebývá, nebo jen velmi málo, zato věnují se dosti zhusta různým odvětvím zahradnickým. Na objektech těchto točilo se do nedávna přirozeně vše kolem řepy, druhé bylo obilí — pšenice a ječmen — a teprve na třetím místě přichází v úvahu výroba živočišná, zejména mlékařství. Držení dobytka považovalo se zde celkem jenom za nutné zlo, které tu musí být, aby byla lukrativní rostlinná výroba udržována na náležité intensivní výši. Dnes ovšem při značně zmenšeném osevu a podvýrobních cenách řepy vstoupilo skoro na první místo obilí, hlavně pšenice, jejíž osev zejména letos značně byl rozšířen, a na druhé místo vstoupila namnoze již výroba živočišná, zejména ovšem rozšířeno a zintensivněno mlékařství, ale na mnohých objektech zaveden nově také chov a výkrm vepřů, někde v rozměrech velmi pozoruhodných. V závodech těchto spoléhají dnes ovšem značně na odprodej drahé pšenice, méně ječmene, jenž se hodně zkrmuje,

*) na těchto objektech připadá v Čechách celých 93·3% půdy na lesy!

**) na objektech této kategorie připadá v Čechách 51·8% veškeré půdy na les!

ale nepohrdají již produkcí živočišnou, kterou dříve rádi přezírali. Jakmile se však poměry v cukrovarnictví skonsolidují a cena řepy i osev její jen poněkud stoupnou a upraví se i poměry na trhu výrobků živočišných, hlavně skotu a mléka, poskytnou závody tyto slušnou rentabilitu i za současných nižších cen obilních, jichž plocha by tam pak oproti ploše věnované řepě a pícninám automaticky poklesla. Dnes ovšem závody tyto nejsou ještě tak daleko, aby mohly ihned provésti strukturní obmezení osevu obilí, ale učí se aspoň vážiti si výroby živočišné pro dobu, až „nohu" obilnářskou nuceně budou muset zkrátit. Mimo to zabývají se leckdes již také hodně intensivními kulturami zahradnickými, zejména zelinářskými, na Slovensku a Podkarpatské Rusi i pěstováním tabáku.

Mimo tyto tři početné skupiny velkostatků jest pak ovšem ještě další skupina velkopodniků, zejména v jihočeských rovinách a v některých krajích Slovenska, na nichž nelze pěstovat řepu a kde nedaří se ani bramboře. Této převážně obilnářské skupině, na štěstí nepříliš početné, daří se již dnes velmi špatně a pokles i cen pšenice musel by ji ohroziti přímo v její existenci. Leč ani v této skupině nenedostává se jedinců, kteří snaží se buď tím nebo oním způsobem zmírniti svou přílišnou závislost na prodeji obilí.

Hlavní směry a způsoby výroby, jimiž naše zemědělské velkopodniky snaží se vědomě i podvědomě čeliti změněné světové situaci na trhu obilí, a to nejsoustavněji v posledních třech letech, jsou — aniž bych chtěl činiti nárok na úplnost — asi následující:

1. vybudoval si velmi značný počet velkostatků zcela proti dřívějšímu zvyku chovy a výkrmy vepřů, a to někde rozměrů velmi značných. Stali-li jsme se v posledních dvou letech v chovu vepřů — mimo ovšem vepře sádelné — soběstačnými a nemusíme-li, jak ještě do nedávna, dovážeti ročně pět set až šest set tisíc kusů pečenáčů ze zahraničí, jest to dle mých pozorování především zásluhou statků a velkostatků, jež přestaly konečně považovati vepře za zvíře na velkostatek se nehodící. Tento velmi zvýšený stav vepřů odpomohl nám ovšem letos také od značného množství ječmene, jinak neprodejného;

2. rozmnožili četní statkáři v okolí velkých měst, především v okolí Prahy a Brna svůj stav dojných krav, takže jest přívoz mléka do těchto měst někdy až nadbytečný a nastal již předloni značný pokles ceny mléka. Bylo velmi zajímavé pozorovati, že nastala tato zvýšená produkce mléka ihned v zápětí poklesu cen obilí;

3. založily si mnohé velkostatky ve všech částech státu — i v polohách vysokých a méně vhodných — závody školkařské, květinářské, zahradnické nebo zařídily si pěkné plantáže ovocnické. O tom, že pěstují nyní velmi četné nížinné statky ve značných rozměrech zeleninu nejrůznějších druhů, ve východní polovici státu pak tabák, o tom jsem se již zmínil dříve;

4. rozšířily lihovarské statky již loňského roku poněkud plochy osázené brambory a učiní tak v míře ještě větší letos. Přizpůsobily zvýšené výrobě i lihovary samotné. Mnohé nelihovarské

dvory a velkostatky včlenily se v minulých letech do družstevních podniků lihovarských, což umožnilo jim rovněž rozšíření plochy bramborové a rozmnožení dobytka;

5. zvýšily téměř veškeré velkostatky, pokud ještě bylo možno, od r. 1929 i svůj stav skotu a zkrmují nyní v daleko vyšší míře obilí vlastního pěstění, nežli tomu bývalo dříve.

V této souvislosti nutno ještě zdůrazniti, že relativně — oproti ostatním velikostním skupinám — vysoká plocha obilovin na velkostatcích neznamenají naprosto, že by veškeré na těchto plochách sklizené obilí přicházelo na trh. Mimo obilí pro vlastní potřebu majitelovy rodiny hradí se z výmlatu veškeré deputáty zaměstnanců zahradnických, lesnických, průmyslových, alimentují se sladovny vlastních pivovarů a lihovarů, krmí se koně veškerých podniků na velkostatku a používá se mimo to obilí tohoto vzrůstající měrou ke krmení skotu a bravu. A tak dodá mnohdy velkostatek o osmi stech hektarů na trh obilí méně nežli takový padesátihektarový rolník.

Konečně prodává dnes po značném zmenšení počtu i plochy velkostatků téměř každý pořádnější dvůr určité množství obilí menším rolníkům k účelům setovým, některé velkostatky na množení osiv zařízené někdy i značnou část veškerého prodejního zboží.

Viděli jsme tedy, že pravdivost staré národohospodářské poučky, že se stoupající plochou vzrůstá zájem na obilnářství a klesá zájem na výrobě živočišné, u nás již značně vybledla a že chystá se naše zemědělská velkovýroba na základě svého širokého rozhledu, své odborné inteligence i své značné podnikavosti zcela záměrně k dalšímu ještě obmezení obilnářské složky svých podniků tak, jak to za dané světové situace v budoucnosti po případě bude nutné a účelné.

Bude-li tedy naše zemědělství přes to v budoucnosti ještě velmi dlouho vyžadovat vydatnou ochranu své produkce obilní, nebude toho věru žádat ve prospěch velkostatku, jenž jest ve velkém celku připraven na hospodaření i s menšími plochami a nižšími cenami obilí, nýbrž bude toho žádat v zájmu daleko početnějších vrstev zemědělců menších i zcela malých, jimž patří dnes v republice přece asi 90% zemědělské půdy.

A tu třeba vyzvednouti, že i v tomto směru jsou u nás rozšířeny představy naprosto mylné. Jsou to opět především vrstvy městské a i někteří profesionální národohospodáři, kteří se domnívají, že usedlosti chalupnické a malorolnické jsou v obilí naprosto soběstačné, přivádějíce na trh pouze výrobky živočišné, zejména zvířectvo drobné. Tedy zejména drůbež, vejce, máslo, mléko, vepře a pod. Učí tak odedávna teorie, mělo by tomu snad tak býti, a v daleké budoucnosti snad tomu také tak bude. Ale přítomná skutečnost jest prozatím jiná, i naši chalupníci, malorolníci a zejména naši sedláci jsou dnes velikými dodavateli obilí na trh a dle všech předpokladů jimi ještě dlouho zůstanou.

Mám velmi často příležitost hovořit s rolníky a malorolníky z nejrůznějších krajů republiky a tu bývá mně vždy nápadné, že snad 99% těchto hospodářů táže se mne vždy po mém mínění o budoucím vývoji cen obilí, a to i ti nejmenší z nich, jichž zájem měl by podle teorie ležeti zcela jinde. Málokdy zeptá se mne někdo na pravděpodobný vývoj cen dobytka a vepřů, ač zajímá mne živočišná produkce vždy více nežli obilní, ale všichni a ve všech krajích chtějí výhradně vědět, co a jak s obilím. A když se jich táži, kolik vlastně toho obilí prodávají, shledávám, že již u 10-hektarového malorolníka tvoří prodejné obilí podstatnou část jeho peněžních příjmů a že již i ten 4—5hektarový chalupník v našem bramborovém kraji odprodává 10—15 *q* ovsa, a v kraji patrně tolik nebo ještě více ječmene a snad i pšenice.

Abych ověřil si tento svůj empirický poznatek i ciferně, opatřil jsem od dvou velkých skladištních družstev v Čechách výkazy, jak rozčleňuje se jejich roční výkup obilí na jednotlivé velikostní kategorie zemědělských závodů. Družstva tato jsou: Hospodářské družstvo skladištní v Pacově, jedno z největších družstev jihočeských, a Hospodářské družstvo skladištní v Plzni, jež jest největším československým družstvem skladištním vůbec.

Hospodářské družstvo v Pacově obmezuje působnost svou na soudní okres Pacov, jenž čítá málo přes 19.000 obyvatel a má dle sčítání závodů z r. 1930 úhrnem 3.081 zeměd. závodů. Do 0·1 *ha* jest tu 13, od 0·1—0·5 *ha* 183, 0·5—1 *ha* 196, od 1—2 *ha* 340, od 2—5 *ha* 944, od 5—10 *ha* 631, od 10—20 *ha* 515, od 20—30 *ha* 191, od 30—50 *ha* 40 závodů, statků a velkostatků nad 50 *ha* jest tu pouze 28. Celá polovice závodů, totiž 1575 náleží ke skupinám mezi 2—10 *ha* a patří těmto oběma skupinám 32·07% veškeré zeměd. půdy. Ke skupinám od 10—50 *ha* patří 706 závodů, tedy skoro čtvrtina, jež vlastní 51% veškeré zeměd. půdy. Na skupiny od 2—50 *ha* připadá tudíž úhrnem 83·07% veškeré zeměď. půdy, při čemž měří jedna usedlost průměrem 6·86 *ha*. Jest tedy obilnářsko-bramborářský okres pacovský typickým okresem malorolnickým; 28 podniků nad 50 *ha* vlastní pouze 13% zemědělské půdy.

Naše skladištní družstvo tohoto okresu čítá dnes již $^2/_5$ veškerých hospodářů okresu za své členy, totiž přes 1200, a vykupuje ročně 800—900 vagonů obilí. Z tohoto množství vykupuje pouze 10% od podniků přes 50 *ha*, 65% od podniků mezi 5—50 *ha*, tedy od rolníků a malorolníků, a 25% dokonce od chalupníků a malorolníků do 5%, neboli celých 90% vůbec od podniků selských a malorolnických. (Při čemž musím ještě poznamenat, že právě toto družstvo má proti sousedním družstvům nebo i družstvům středočeským velmi mnoho dodávek velkostatkářských, srov. 13% půdy a 10% dodávek.)

Hospodářské družstvo v Plzni se svými 15 filiálkami a 5700 členy vztahuje působnost svoji na okresy plzeňský, blovický,

přeštický, nepomucký, královický, manětínský, horažďovický, strakonický, volyňský a vimperský, a vykupuje ročně průměrně 2700 až 2800 vagonů obilí. Území tohoto družstva, s členstvem poměrně daleko řidším, nežli na př. u družstva pacovského, jest krajem obilnářským, jest tu však absolutně i relativně více zastoupen větší selský stav nežli v Pacově. Také družstvo toto vykupuje 15% obilí od podniků pod 10 *ha*, od podniků mezi 10–50 *ha* 50%, a asi 35% od statků a velkostatků přes 50 *ha*. Má tedy i toto staré družstvo, zápasící na svém rozsáhlém území ještě s velmi značnou konkurencí soukromého obchodnictva, dvě třetiny obilí malorolnického a selského.

Tyto dva číselně přesně zjištěné příklady stačí zajisté ku provedení důkazu, jak značným dodavatelem tržního obilí jest dosud náš stav malorolnický a selský, a jak pochybeno by bylo, považovat obilí za zboží, na jehož cenách pro přítomnost a budoucnost má zájem po výtce velkostatek. Bylo by tedy nyní zajisté zajímavo a pro posouzení naší výrobní politiky zemědělské do budoucna také důležito zjistit — podobně jako jsem to provedl podrobně u velkopodniku — tendence, jež jeví se snad u našeho sedláka a malorolníka, pokud jde o eventuální obmezení produkce obilní a větší zdůraznění výroby živočišné, zahradnické, ovocnické a pod. do budoucna. Bohužel, scházejí mně pro zjištění takovýchto tendencí veškeré přesnější předpoklady, avšak podle výsledku mých shodných pozorování při velmi častém styku s rolnickým a malorolnickým lidem v nejrůznějších krajích zdá se mně přece, že jest náš malorolník a sedlák daleko méně odhodlán nežli statkář a velkostatkář obmeziti obilnářskou složku svého podniku ještě více a že musela by tedy snaha popronikavější „strukturální" změně našeho malorolnického a selského statku v tomto směru naraziti na živelný odpor. Příkladem a soustavným poučováním dá se tu průběhem let jistě docíliti hodně, ale každý násilný zásah, a zejména každý náběh k náhlému opuštění ochrany obilnářské produkce v tom neb onom směru považoval bych tu přece jen za velmi nebezpečný a odvážný. Duše našeho venkova a snad venkovana vůbec jest něčím velmi málo tvárným, změny v jejím směru myšlení a konání dají se uskutečniti jen velmi zvolna a nepoznatelně, a kdo jednal by proti této nezměnitelné skutečnosti, dožil by se zajisté velmi těžkých zklamání, jak se toho můžeme dočísti na leckteré stránce sociální historie české i evropské.

Houževnaté, ba někdy až fatalistické lpění našeho rolníka na polaření a obilnaření má celou řadu hlubokých kořenů a tradičních příčin, pro člověka žijícího ve městě a v jiných povoláních mnohdy nesnadno pochopitelných, ale pro sedláka přece zcela reálných. Historické, ethnologické a psychologické příčiny tyto dají se shrnouti krátce asi takto:

1. Národ náš jest od pradávna rovinným národem rolnickým, při svém příchodu do dnešních svých sídel usadil se také

napřed v nížinách, kde polařil, do výše položených, lesnatých krajů pronikl až mnohem později. Nejvýše položené kraje v pohraničních horách, předurčené pro chov dobytka (v zemích historických) jsou dosud osídleny Němci. Tato historická rolnická a polařská povaha našeho národa zračí se velmi pronikavě v jeho poesii národní i umělé; opěvují se pole a pluh, ale velmi zřídka jest tu nějaká zmínka o kravičkách, volcích, telátkách nebo pod. (slovenské národní písně jsou tu již jiného rázu).

2. V důsledku tohoto tisíciletého převážného polaření má náš průměrný rolník velmi pozoruhodné znalosti v pěstování různých obilovin, řepy a brambor, ale dosud, bohužel, nedostatečné znalosti v pěstování skotu, vepřů i drobného zvířectva. Znalosti jeho v těchto oborech nedosahují dosud ještě znalosti na př. Dánů, Holanďanů, ba ani říšských Němců. Výjimky Haná, šumavská dobytkářská komora, Litomyšlsko potvrzují jen pravidlo. Co již umíme, jest hlavně provozování žíru a výdojného mlékaření, ale to jsou obory statkářské, nikoli selské nebo malorolnické, jimž náleží především racionelní odchov.

3. Nedostatek chovatelských znalostí a zkušeností zapřičiňuje dále nedostatek lásky a chuti k intensivnějšímu provozování těchto výrobních směrů. Odmítnutí t. zv. chovatelského zákona v celé řadě okresů, a to především se strany nejmenších chovatelů, mluví tu za celé knihy. A ani u dělnictva není jinak. Přes statisíce nezaměstnaných jest získání řádného krmiče (jsou ze všech deputátníků nejlépe honorováni) problémem. Z t. zv. odborníků-salašníků jest dosud jenom asi čtvrtina Čechů, aspoň polovina jsou dokonce říšští Němci.

4. Při známém odklonu od ruční práce, převládajícím nyní ve všech vrstvách národa, bude jen velmi těžko přiměti rolníka a jeho dělnictvo již z tohoto důvodu k intensivnějšímu dobytkaření. Vyžaduje to daleko více těžké ruční práce nežli polaření, jest to daleko namáhavější, vyžaduje to často práci noční, jest to namnoze nečistá práce v chlévě — tedy samé nevýhody oproti snazšímu polaření na čerstvém vzduchu. To platí i o zvýšení chovu drůbeže.

5. Výroba živočišná jest přirozeně daleko riskantnější nežli výroba rostlinná, zvýšení její vyžaduje mnoho nového kapitálu, budov a technických zařízení, které tu dnes nejsou a jichž si průměr rolnictva, dnes silně zadluženého, naprosto nemůže opatřit. Tento důvod proti zintensivnění živočišné výroby jest asi rozhodující i tam, kde by jinak porozumění bylo, neboť dnešní nízké ceny skotu, mléka, másla naprosto nelákají nahradit nevýnosné, snazší a zaběhnuté polaření stejně nevýnosným, ale namáhavějším a riskantnějším mlékařením nebo pod.

6. Panuje v řepařských krajích českých — na Moravě méně — tradiční předsudek proti rentabilnosti živočišné výroby, o čemž jsem se již zmínil. V krajích těchto, kde poskytovalo pěstování řepy, pšenic a ječmenů až do nedávna slušnou

obživu všeho venkovského obyvatelstva, kde vyžadovala řepa po celé jaro, léto a podzim nejintensivnější práce, zbývalo přirozeně pro odvětví živočišná jen velmi málo času, nevěnovala se jim péče, zanedbávala se a přezírala se. A tak se stalo, že považoval se dobytek tradičně jenom za nutné zlo, nikdo se na něj nespoléhal a rentabilita jeho bývala v těchto krajích snad opravdu malá. V krajích těchto se na př. říká, že z vepřů ještě nikdo nezbohatl, že hubená řepa je lepší nežli tlustá kráva a pod. Tučná léta řepařská nejsou ještě tak dlouho za námi, každý tam doufá, že se opět vrátí, a proto těžko proti tak zastaralým předsudkům bojovat.

Proti rychlému rozmnožování stavů našeho skotu, vepřů i drobného zvířectva namítají ovšem mnozí také, že mohla by neúměrná nabídka výrobků masných a mléčných vésti k nežádoucí jich deroutě, jak ji vidíme na př. v Polsku, a že by pak v budoucnu žádoucí obmezování obilnářství bylo proveditelné ještě nesnadněji. Argument tento stojí jistě za uváženou, třebaže patří maso a masné výrobky k oněm, jichž spotřeba poklesla i v době nejprudší krise jen velmi nepatrně a stoupne pravděpodobně ihned, jakmile poměry jenom poněkud se zlepší. To jest právě otázkou chuti a zvyku našeho obecenstva, jež přeje masu a uzenářským výrobkům, ale zvyká dosud (až snad na Prahu) jen velmi málo zelenině a ovoci. Již dnes jsou na př. cibule a okurky při hojnější úrodě neprodejné, mnohdy i jahody, a proto musí naše malorolnictvo postupovat velmi opatrně, bude-li v dobrých a teplých polohách postupně nahrazovat část obilí zeleninou a ovocem.

Ze všeho toho, co jsem výše uvedl, jest tedy snad jasno, že jest obilí u nás (po provedení pozemkové reformy obzvlášť!) artiklem rolnickým a malorolnickým a že jsou oba tyto stavy na rentabilitě jeho již dnes dalekovíce interesovány nežli statkáři a velkostatkáři. Mají přečetné tradiční, psychologické i zcela materielní důvody, aby bránily možnost osevu obilí v dosavadních mezích až do krajnosti. Příklad na velkostatcích a u nejmenších majitelů půdy nezůstane u nich zajisté bez odezvy, ale osevní plocha obilí bude klesati přece jen velmi zvolna, zejména v krajích úrodnějších. Já osobně odhaduji dobu, kterou bude vyžadovati provedení „strukturální změny“ v obilní produkci našeho rolníka a malorolníka, aspoň na 50 roků. Tak dlouho to také trvalo, nežli naučil se v minulém století řádně řepařit a v tomto století intensivně bramborařit.

Bude tedy nutno, aby vláda zabezpečila ještě pro celou tuto dobu všemi prostředky, které má k disposici, aspoň skrovnou rentabilitu obilnářství. Neučiní-li tak a ponechá vývoj cen obilí v budoucnosti nejistému osudu, jak radí mnozí nedosti informovaní politikové i národohospodáři, odpoví na to venkov ovšem všemi těmi nebezpečnými zbraněmi, jimiž odpovídal na dlouhotrvající krise již i v dřívějších dobách: drobením selských statků, dnes již více než povážlivým (viz Sčítání zemědělských závodů z r. 1930), relatifundisací, k níž jeví se náběhy již v několika

krajích státu, a konečně ještě rychlejším útěkem z venkova, nežli jsme ho pohříchu svědky již dnes.

Nestraším, nesýčkuji, ale jsem plně přesvědčen, že vedla by trvalá nerentabilnost pěstování obilí v našich zemích v blízkých letech k tomu, že vyhynul by v celých širých krajích Čech, Moravy i Slovenska střední selský stav, rozmnožil by se tam zcela neúměrně stav domkářský a chalupnický a vzrostla by tam opět latifundia, snad i lovecká. A poněvadž není v těchto rozsáhlých čistě zemědělských krajích ani větších měst, ani průmyslu a dnes již středních stavů vůbec velmi málo, proměnily by se krajiny tyto za málo let v pravou poušť bez jakéhokoliv utěšenějšího hospodářského nebo kulturního života, neřku-li rozvoje. To by se pak však zajisté velmi příčilo uznaným vývojovým zájmům našeho státního i národního bytí, jehož býval přece selský stav v dobách poroby i v dobách probuzení národního i hospodářského nositelem a obráncem z nejpočetnějších a z nejspolehlivějších.

Alfred M. Mayer.

ZPRÁVY A NÁZORY

K problému autarkie.

Problém autarkie se zdá na první pohled býti problémem poslední doby, dokonce jen problémem dnešní krise. Po kratší úvaze však zjistíme, že se jedná o otázku, která byla již prodiskutována nejen v počátcích hospodářské vědy, nýbrž při prvních, nám známých úvahách o hospodářských věcech vůbec.

Otázkou autarkie zabýval se již Plato ve svém díle o státu a již u něho nalézáme požadavek dělby práce. Ovšem měla býti omezena na oblast města, které má zůstati soběstačným celkem a nevydati se nebezpečí zahraničního obchodu, který pokládá Plato za sociálně a především za eticky nebezpečný. Obdobně pohlíží na věc také Aristoteles a tím přecházejí tyto myšlenky do středověkých teorií, ve kterých se hospodářská soběstačnost žádá především z těchto důvodů:

1. Poskytuje jistotu zásobování jak za dob války, tak za dob míru (t. j. argument ještě dnes často uplatňovaný).
2. Činí zbytečným stav obchodníků, který se zdál být scholastikům vždy morálně nejméně jistým.
3. Chrání před styky s cizími národy nebezpečnými pro domácí mravy.*)

*) Viz prof. M. J. Bonn: „Die Idee der Selbstgenügsamkeit“ ve Festschrift für Lugo Brentano. Nákl. Dunker u. Humblot 1916, str. 47—73.